

הלכה בפרשה

שנה א- גיליון 21

פרשות ויקהל פקודי – אין קטיגור נעשה סניגור

”אֵלֶּה פְּקוּדֵי הַבְּיִשָּׁן בַּיּוֹם הַהוּא אֲשֶׁר פָּקַד עַל פִּי בְּיַד עֲבֹדַת הַלְוִיִּם בְּיַד אִיתָנָר בֶּן אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן” (שמות לז כא)

”אמר הקדוש ברוך הוא יבא זהב המשכן ויכפר על זהב העגל” (שמות רבה פרשה נא אות ח)

אין קטיגור נעשה סניגור | כהן שהרג את הנפש | תפילה מסידור שנדפס בעבירה | מדור שואלים ודורשים | גדר סיפור יציאת מצרים | אכילת מצה שמורה בליל הסדר ובשאר החג

לכפרה בדבר שמזכיר את העוונות. הגמרא מקשה על זה מדם הפר, ומתרצת שמאחר ויש שינוי והפר לא ניכר אין בזה בעיה של קטיגור נעשה סניגור. ועוד מקשה הגמרא מכילי זהב שיש בקודש הקדשים- ארון, כפורת וכרובים. ומתרצת שהבעיה בקטיגור נעשה סניגור היא שהאדם יעשה פעולה לכפרה כאשר הוא מזכיר את הקטרוג (ואין בזה תירוץ לשאלתנו, מאחר ובפרשתנו אנו עוסקים במלאכת הקמת המשכן ואז הייתה פעולה שמזכירה את הקטרוג- בניית כלי המשכן מזהב). ושוב מקשה הגמרא מהכף והמחתה שהיו מזהב והכהן הגדול עושה בהם פעולה, ומתרצת שאין בעיה בעשיית הפעולה אלא בהתנאות בבגדי זהב בעת העבודה.

ושוב מקשה והרי הכהן הגדול לובש בגדי זהב בחוץ (מחוץ לקודש הקדשים) ומתרצת שהבעיה היא רק בפנים, אבל בחוץ אין איסור. והרי שופר גם הוא בחוץ? עונה הגמרא שמאחר והוא בא

א. במדרש בפרשתנו (שמות רבה פרשה נא אות ח) מובא שהכסף והזהב שהיו במשכן באו על מנת לכפר על זהב העגל. ועניין זה חוזר גם בעבודת המקדש, ביום הכיפורים מצווה הכהן הגדול להקריב עגל (ויקרא ט ב) ובמדרש (תנחומא שמיני אות ו) כתוב שעגל זה בא על מנת לכפר על חטא העגל.

ויש לשאול על זה מהגמרא במסכת ראש השנה (כו א). לשיטת חכמים במשנה כל השופרות כשרים לתקיעה פרט לשופר של פרה מפני שהוא קרן. הגמרא מבררת את סברת חכמים ואומרת: ”עולא אמר: היינו טעמא דרבנן - כדרב חסדא. דאמר רב חסדא: מפני מה אין כהן גדול נכנס בבגדי זהב לפני ולפנים לעבוד עבודה - לפי שאין קטיגור נעשה סניגור.”

כלומר, הזהב מזכיר את זהב העגל, והעגל הרי היה קטגור על ישראל ואין קטיגור נעשה סניגור, המלמד חובה לא מלמד זכות, ולא ראוי להיכנס

א. אין קטיגור נעשה סניגור

כלל בדרך עבודת ה' מסרו חז"ל: 'אין קטיגור נעשה סניגור', שדבר שנעשתה בו עבירה לא ישמש לדבר מצוה. כלל זה אינו אלא בדברים שבקודש הקדשים, ויש אומרים שרק בעבודה וריצוי.

אף על פי כן, צוה הקדוש ברוך הוא להביא זהב לבניין המשכן על מנת שיכפר על חטא העגל. ביאור הדבר הוא שכאשר באים לכפר על חטא מסויים, המעלה הגדולה ביותר היא לכפר באותו דבר בו נעשתה העבירה. אך כאשר באים לכפר על חטא אחד ובדרך הכפרה מזכירים חטא אחר, בזה נאמר אין קטיגור נעשה סניגור.

כולל: שואלן ודורשין. מדור מיוחד
בהלכות פסח

של התנאות. לריטב"א שלשה תנאים - שיהיה בפנים או כעין פנים, שיהיה עבודה לריצוי ובאופן של התנאות.

על פי זה תירץ מהרש"א (ח"א לראש השנה שם) מדוע צותה התורה על הכהן הגדול להביא עגל ביום הכיפורים, והרי אין קטיגור נעשה סניגור? אלא שהקרבת העגל היא בחוץ ולכן אין בה בעיה של 'קטיגור נעשה סניגור'. אכן, ממשיך מהרש"א ושואל, מדוע רק בעבודה שבפנים או כעין פנים נאמר דין אין קטיגור נעשה סניגור ולא בכל העבודות?

בערוך לנר (ראש השנה שם) מקשה עוד, מהמדרש בפרשתנו (המובא לעיל) "אמר הקדוש ברוך הוא יבא זהב המשכן ויכפר על זהב העגל" והרי מהזהב עשו את הכלים, וביניהם היו גם הארון הכפורת והכרובים וכפי שכתבה הגמרא, ואם למסקנת הגמרא האיסור הוא בפנים (כשיטת רש"י) ולא תלוי כלל בעבודה, אם כן איך צוה ה' לעשות כלי זהב בפנים? והרי אין קטיגור נעשה סניגור?

ומתוך הערוך לנר: "דודאי הדבר שהובא לכפרה על הדבר בעצמו בזה לא שייך קטיגור דכן דרך התשובה השלימה והאמיתית לשוב באותו דבר שחטא בו על דרך שאמרו באותו מקום ובאותה אשה ותשובה כזו היא סניגור ודאי כמו שאמרו (יומא פ"ב) זדונות נעשות כזכיות ולכן העגל והזהב שהובאו לכפרת עון העגל הוי סניגור ולא קטיגור אבל במה שלא בא לכפרת עון העגל רק לצורך אחר כגון בגדי כהן גדול ושופר בזה שייך הזכרת החטא ונעשה קטיגור".

הרעיון של הערוך לנר, כתוב לפניו כבר במהר"ל (חומש גור אריה ויקרא ט ב וע"ע שם שמות כט א): "יש מקשים, והלא אין קטיגור נעשה סניגור (ר"ה כו א), ואיך היה עגל מכפר על מעשה העגל שעשאו, ואין זה קשיא, דלא אמרינן אין קטיגור נעשה סניגור

לזכרון הוא נחשב כעבודה שבפנים ויש בו בעיה של קטיגור נעשה סניגור.

והנה במהלך הגמרא עלו שלשה תירוצים - חוטא אל יקריב, חוטא אל יתנאה, בפנים. השאלה היא האם כל התירוצים נשארו להלכה וכדי שיהיה דין אין קטיגור נעשה סניגור צריך שיתקיימו שלשת התנאים. דהיינו שהחוטא יעבוד עבודה שיש בה התנאות והיא בפנים. או שמסקנת הגמרא היא שדי בזה שהדבר הוא בפנים (היינו קודש הקדשים) כדי לאסור מדין אין קטיגור נעשה סניגור.

מרש"י משמע שדין אין קטיגור נעשה סניגור נאמר בכל דבר שהוא בפנים, אפילו אין בו עבודת ריצוי והתנאות שכך פירש במסקנת הגמרא לגבי שופר: "כיון דלזכרון קא אתי כלפנים דמי - שופר נמי, אף על גב דלית ביה משום חוטא בל יקריב, ולית ביה משום חוטא בל יתנאה, כיון דלזכרון קא אתי - כבגדי כהן גדול שלפנים דמי".

ומהריטב"א משמע שלא די שהדבר הוא בפנים או כעין פנים, אלא צריך שיהיה בו גם עבודה וגם התנאות. שפירש על שופר: "ושופר נמי בא להתנאות ולהרצות אל אדוניו, ואף על גב דמבחוץ לא חיישינן להא דהא משמש בבגדי זהב על מזבח החיצון ואפילו על מזבח שבהיכל בחוץ, האי שופר כיון דלזכרון אתי ולהכניס תפלתן של ישראל לפני ולפנים כלפנים דמי".

ובטורי אבן (ד"ה חוטא בל יתנאה) כתב שבתירוץ השני חזרה הגמרא מהתירוץ הראשון, ולמסקנה נשארו התירוצים השני והשלישי בלבד, והיינו שכדי שיאסר משום אין קטיגור נעשה סניגור צריך התנאות בפנים.

נמצאנו למדים שיש תנאי לדין אין קטיגור נעשה סניגור. לרש"י תנאי אחד - שיהיה בפנים או כעין פנים. לטורי אבן שני תנאים - שיהיה בפנים ובאופן

¹ וממשיך הערוך לנר ומיישב את שיטת הגמרא, שלדרכו לכאורה הייתה צריכה הגמרא לתרץ שהכלים הללו נעשו לכפרה ולכן אין בהם דין קטיגור נעשה סניגור ולמה תירצה הגמרא שזה דין בעבודת החוטא? אלא מפני שבכלל הזהב היה גם זהב של כהנים ונשים שלא חטאו בעגל, ולא כולו בא לכפרה, העדיפה הגמרא לתרץ באופן שיועיל לכל הזהב שהיה שם.

שבפנים, אין כאן עבודת כפרה וריצוי ואין כאן התנאות.

החיד"א (עין זכור מערכת א אות עט) מחדש יסוד בדין אין קטיגור נעשה סניגור ומיישב את דברי התוס'. לשיטתו יש לחלק דין זה לשני אופנים. אופן ראשון - כאשר במין בו חטאו רוצים כעת לכפר, כגון זהב שחטאו בו בעגל, לתת בבגדי הכהן הגדול הנכנס לפני ולפנים ביום הכיפורים. אופן שני - כאשר החוטא עצמו רוצה לכפר או לעבוד, כגון הכהן שהרג את הנפש שרוצה לברך את ישראל, בזה אומרים אין קטיגור נעשה

סניגור ללא כל התנאים הנזכרים לעיל (והיינו אפילו בעבודות שבחוף ואפילו אין בהם ריצוי וכפרה ואפילו אין בהם התנאות) מאחר ופה הקטיגור עצמו רוצה להיות סניגור ולא רק מינו של הקטיגור (שזה רחוק יותר מהדבר עצמו).

להלכה נחלקו השו"ע ורמ"א (או"ח סי' קכח סע' לו) בדין כהן שהרג את הנפש ועשה תשובה. לשולחן ערוך: "כהן שהרג את הנפש, אפילו בשוגג, לא ישא את כפיו אפילו עשה תשובה". לרמ"א: "יש אומרים דאם עשה

תשובה נושא כפיו, ויש להקל על בעלי תשובה, שלא לנעול דלת בפניהם, והכי נהוג".

במשנה ברורה (סי"ק קל) וביאור הלכה (ד"ה אפילו עשה) הביא שיש מחלוקת אחרונים ביחס להורג את הנפש במזיד ועשה תשובה. יש אומרים שאפילו במזיד מועילה התשובה ומקובלת לענין זה. ויש אומרים שרק כהן שהרג את הנפש בשוגג ועשה תשובה ישא כפיו, אבל במזיד לא מועילה התשובה.

אלא בכהאי גוונא [כמו] כהן ביום הכפורים אל יכנס בבגדי זהב, דאין קטיגור נעשה סניגור (שם), דביום הכפורים אינו רוצה לכפר על מעשה עגל רק על שאר חטאים, ואם יכנס בבגדי זהב לכפר על שאר חטאים יהיה קטיגור, ויקטר - המה עשו העגל זהב ועכשו רוצה לכפר בו שאר עבירות, אבל במקום שהוא בעצמו בא לכפר על אותו חטא, יותר טוב אם ישוב בתשובה באותו דבר בעצמו. משל למי שגנב מבית המלך כלי נאה אשר בו ישתה המלך, ופעם אחד בא לפייסו שיתן לו במתנה מדינה אחת, ועשה כלי אחת כצורת

אותו כלי שגנב, ובא לפייסו באותו כלי שיתן לו המתנה, והנה יהיה קטיגור עליו, מפני שהמלך יזכור לו שהוא גנב שגנב כלי נאה שלו כדמות זה, ובזה שייך 'אין קטיגור נעשה סניגור'. אבל אם היה בא לפייס החטא שגנב, והיה עושה כלי זה כדמות זה שגנב, והחזירו למלך, בזה אדרבא, מכפר לו מה שעשה, כי בדבר שחטא בו יפייס המלך. ולפיכך כאן שהעגל בא לכפר על מעשה העגל שעשה, שייך שפיר בזה להביא קרבן עגל לכפר".

בחיד"א (עין זכור מערכת א אות עט) כתוב שדין זה הוא מדאורייתא.

ב. במסכת ברכות (לב ב) למדנו: "אמר רבי יוחנן: כל כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו, שנאמר ידיתם דמים מלאו". תוס' (יבמות ז א ד"ה שנאמר) מבארים שיסוד האיסור הוא מפני שאין קטיגור נעשה סניגור, ולא יתכן שבידיים בהם הרג הכהן נפש, כעת יברך את ישראל.

ולכאורה דבריהם קשים, שלא מתקיים בענין זה אף אחד מהתנאים הנזכרים לעיל. זו לא עבודה

ב. כהן שהרג את הנפש

בגמרא נאמר שכהן שהרג את הנפש לא ישא כפיו. תוס' מבארים שטעם הדבר הוא 'שאין קטיגור נעשה סניגור'.

כהן שהרג נפש בתאונת דרכים:

א. אם התאונה היתה באחריותו, כגון שלא שמר על חוקי התנועה, שנהג במהירות מופרזת או לא ציית לתמרורים וכדומה, אסור לו לישא כפיו, שאין קטיגור נעשה סניגור.

ב. אם התאונה לא הייתה באחריותו, כגון שנסע במהירות המותרת ובזהירות, ובאונס בא לו מקרה שהרג את הנפש, רשאי לישא כפיו.

ולהתיר לו לעלות לדוכן לישא כפיו" (לשון היחודה דעת שם).

ובשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' מג ס"ק א) כתב: "נשאלתי מכהן שאירע לו אסון בשעה שנסע בכלי רכב שלו שדחף זקן אחד ארצה והוא מת אחרי לי יום, מהו שישא כפיו. והוריתי דישא כפיו בלי פקפוק. חדא דהי' שוגג וכבר קבל עליו תשובה ובכה"ג מקיל הרמ"א סימן קכ"ח סל"ה בפשיטות. ועוד דלא מת מיד ובכה"ג מצדד מג"א שם להקל. וכאן עוד צד נוסף דהנדחף הי' חולה גדול ואולי גברא קטילא קטיל, ולכן פשוט להתיר. ולענין תשובה קבל עליו כמה תעניתים לסגוף נוסף לצדקה ומע"ט ועיקר העיקרים לב נשבר ונדכה ופשוט במעשים על מה עשה ה' ככה".

[כהן שהרג גוי שונא ישראל, כגון איש כוחות הבטחון במסגרת תפקידו וכד', רשאי לישא כפיו שאין זה קטיגור נעשה סניגור, אדרבא, סניגור נעשה סניגור (עי' שו"ת יחודה דעת חלק ב סימן יד)]

ג. בספר חסידים (מרגליות סי' תשעא) כתב: "אחד היה יושב על קתדרא בבית הכנסת והיה סופר והיה מתנהג כאילו הוא צדיק והוא רשע גמור וערל, ובא חכם לאותו העיר אמר החכם לאחד מבני העיר אנה אשב בבהכ"ס אמר לו פלוני הסופר נתישב בעיר אחרת תוכל לישב במקומו על קתדרא שישב שם וקולמוסיו ודיו עזב בכאן. אמר לא אשב במקום פלוני ולא אכתוב בקולמוסיו ולא בדיו שהיה לו ולא אתפלל בסידור שכתב לו כי אין קטיגור נעשה סניגור".

הגר"ע יוסף זצ"ל (שו"ת יחודה דעת ח"ה סי' טז) מחלק, בדין כהן שהרג את הנפש בתאונת דרכים, בין שני מצבים. המצב הראשון הוא שהכהן נהג בחוסר זהירות, לא נשמע לתמרורים, נהג במהירות מופרזת, עבר ברמזור אדום וכדומה, בכל אופן שאשמת התאונה מוטלת לחלוטין על הנהג, במצב זה מתקיימת מחלוקתם של השו"ע ורמ"א. ברוב המקרים נהג כזה הוא מזיד או קרוב למזיד, ואפילו אם הוא שוגג לדעת השו"ע לא ישא כפיו גם אם עשה תשובה. לדעת רמ"א ישא כפיו אם עשה תשובה וכאמור נחלקו האחרונים האם תשובה מועילה במזיד.

המצב השני הוא כאשר הכהן נהג לפי כללי התעבורה. שמר על מרחק כראוי, נהג במהירות מותרת ומתאימה לדרך, הקשיב להוראות התמרורים וכדומה, באופן שהתאונה לא נגרמה בגללו אלא באונס. במצב זה מתעוררת מחלוקת אחרונים. "האליה רבה (סי' קכ"ח ס"ק סג) כתב, שבשוגג הקרוב לאונס יש להקל, ורשאי לישא כפיו. וכן

הובא להלכה בספר מגן גבורים (שם ס"ק טז). אבל הפרי מגדים (באשל אברהם ס"ק נא) כתב לפקפק בזה, והעלה שאפילו באונס יש להחמיר לכתחלה שלא ישא כפיו. ע"ש. ונראה שראוי לחוש לדברי הפרי מגדים... ומכל מקום נראה שאם הכהן הנהג שת אל לבו על דבר התקלה שיצאה מתחת ידו, ושב בתשובה, וקיבל עליו שיתנהג בדרכי התשובה ככל אשר יורוהו חכמי ישראל, על שגרם לאיבוד נפש בישראל (וכבר אמרו חז"ל מגלגלים חובה על ידי חייב. שבת לב א), באופן כזה יש להקל על בעלי תשובה

ג. תפילה ולימוד מספרים שהודפסו בעבירה

בספר חסידים מספר על חכם שלא רצה להשתמש בספרים ובדיו של רשע, מאחר ואין קטיגור נעשה סניגור.

בדומה לזה פסק השו"ע שאין להשתמש בכתבים של עובדי כוכבים לצורך לימוד ותפילות.

להלכה פסק הגר"מ פיינשטיין זצ"ל שאין להתפלל מסידור שהודפס תוך חילול שבת. בדיעבד אם התפלל מסידור כזה לא צריך לשוב ולהתפלל.

ובשו"ת תשובות והנהגות החמיר יותר, שאין להשתמש בסידורים שהפועלים בבית הדפוס לא שומרים תורה ומצוות.

לזה סניגורים ופרקליטים טובים ואיך יתפלל על ידי דבר שיהיה קטיגור ח"ו ולא יניח שיתקבלו התפלות".

והאגרות משה מסתפק לומר שאפילו בדיעבד לא יוצאים ידי חובה בתפילה כזו, אבל לבסוף מעלה שבדיעבד לא צריך לשוב ולהתפלל.

בסוף דבריו הוסיף האגרות משה שהוא הדין לשאר ספרי קודש, גם ספרי לימוד, "אף שליכא הטעם דבתפלה יש לאסור דהמצוה של לימוד התורה נמי יש להיות בלא קטרוג. וגם הא צריך סייעתא דשמיא להבין דברי תוה"ק כאשר תיקנו להתפלל ע"ז בכל יום בברכת אהבה רבה ואם יהיה קטרוג ח"ו במצות הלמוד גופה הרי יהיה עכוב מלהתברך בסייעתא דשמיא. ולכן ודאי יש לכל אדם לזהר מלקנות סדורים וספרים שיש לחוש שנדפסו בשבת באיסור".

ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' קכו) הוסיף על גבי זה שאפילו אם הסידור נעשה ללא עבירה, אלא ביום חול, אך הפועלים העובדים בבית הדפוס הם בעלי עבירה, גם יש לחוש ולהזהר: "זה עשרות שנים מביאים כאן לדרום אפריקא מאמריקא סידורים שסודרו מחדש באותיות מאירות ונדפסו, ומחירם זול מאד, אבל קשה לברר אם כל העוסקים במלאכת דפוס שומרי תורה ומצות, ושמענו מפה קדוש הגר"ח מוולזין זצ"ל שגילה דעתו שאין הצלחה לתפלה או תורה כשמתפללים או לומדים בסידור או ספר הנדפס ע"י אינשי דלא מעלי (עיין שו"ת זקן אהרן ח"א סימן ט').

ונראה דאף שדפוס בזמנינו לא נקרא מעשה האדם מ"מ כיון שיש לעובר עבירה חלק בסידור שעל ידו מתפללין אינו ראוי שיהיו בעלי עבירה המדפיסים גם בזה"ז".

גם בזה יש להקשות ולדון שלא מתקיים התנאי האמור לעיל שתהיה עבודת פנים ולא התנאי של להתנאות (אמנם התנאי של עבודת כפרה וריצוי מתקיים, אך כאמור נחלקו הראשונים האם הוא נשאר להלכה, ובכל מקרה אינו עומד לעצמו). וגם לזה מועיל תירוצו של החיד"א, שכאן בא להתפלל ולכפר בסידור עצמו שבו נעשתה העבירה.

ואכן פסק השו"ע (יו"ד סי' קלט סעי' יד): "לא יכתוב ישראל על ספרי עובדי כוכבים, אלא אם כן מחקן שלא יהיה רישומן ניכר. ויש מי שאומר דאפילו הכי לא יכתוב עליו דברי תפילות ותחנונים, דאין קטיגור נעשה סניגור".

והגר"ר אשר וייס שליט"א (מנחת אשר מועדים ראש השנה סי' ה) דן בעניין זה, וכתב שבהרבה מקרים ומקומות בהם אמרו אין קטיגור נעשה סניגור, אין הפירוש שזהו דין התורה, כמו בזהב בקודש הקדשים, שהרי לא מתקיימים התנאים הנ"ל, אלא השתמשו בביטוי זה כביטוי מושאל לבטא שהדבר לא ראוי ולא יפה, אבל אינו דין התורה. כך בעניין סידורי תפילה שנעשים על ידי הגויים, או שנכתבו על גבי ספרי גויים, אין זה דין התורה שאסור להתפלל בהם, אלא הדבר לא יפה ולא ראוי והשתמשו בביטוי אין קטיגור נעשה סניגור על מנת לבטא זאת (לשיטתו כך הוא גם בכהן שהרג את הנפש ובעוד עניינים ע"ש).

ובשו"ת אגרות משה (או"ח ב סי' יז) דן "בדבר סדורי תפלה אשר נדפסו בשבת וי"ט אם רשאים להתפלל בהם".

וכתב: "הנה פשוט לע"ד שכיון שנעשה בהם עבירה חמורה כזו דחלול שבת, ואף בנעשה על ידי פועלי נכרים מכל מקום הא איכא בזה חלול שבת בפרהסיא שהוא ככופר בבריאת עולם וחלול שם שמים, הם מאוסים לדבר מצוה וכל שכן לתפלה שצריכים שהשי"ת ישמע ויקבל התפלות שצריכין

גדר מצות סיפור יציאת מצרים

לפי זה- גם בסיפור יציאת מצרים שנאמר בעבור זה, צריך להצביע ולהורות על הקרבן המצה והמרור.

המעניין הוא שבשו"ע (סי' תעג סעי' ז) לא נפסק שצריך להצביע אלא יותר מזה, צריך להגביה: "וכשיגיע למצה זו צריך להגביה, להראותה למסובין שתחבב המצה עליהם. וכן כשיגיע למרור זה".

המקור שלו הוא בדברי הרשב"ם בגמרא (קטז ב ד"ה צריך להגביה) שכתב: "צריך להגביה כשאומר מרור מצה זו שאנו אוכלין מרור זה שאנו אוכלין כדי להראותן למסובים ותחבב מצוה בעיניהן. וכן בתשובת הגאונים דהא דאמר צריך להגביה היינו במצה זו דאגדתא".

נמצאנו למדים שיש בהגבהה שני עניינים- האחד, הגבהה לא גרעה מהצבעה, בעבור זה, להצביע ולהראות. והדבר השני הוא חיבוב מצוה, שבהגבהה מראים לכולם את המצות והמרור ומחבבים את המצוה!¹

נחזור לענייננו. יש שאלה שבה צריך לפתוח. נכון שבפסוק כתוב "והגדת לבנך ביום ההוא", ולמדנו שבלייל הסדר יש מצוות עשה לספר ביציאת מצרים. אבל במשנה במסכת ברכות (יב ב) למדנו "מזכירין יציאת מצרים בלילות אמר רבי אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא שנאמר למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך ימי חיך הימים כל ימי חיך הלילות וחכמים אומרים ימי חיך העולם הזה כל להביא לימות המשיח".

ובגמרא ברכות (כא א) מוכח שהזכרת יציאת מצרים בכל יום היא מצוה דאורייתא. והרמב"ם

בפסוקים אנו מוצאים כמה פעמים חיוב לזכור את יציאת מצרים או לספר ביציאת מצרים.

הפסוק הראשון הוא בפרשת בא (שמות יג ח): "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעִבְרָה זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מֵמִצְרָיִם". על הפסוק הזה כתוב במכילתא (והדברים מובאים בהגדה): "יכול מראש חודש, ת"ל ביום ההוא, אי ביום ההוא, יכול מבעוד יום, ת"ל בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך על שולחןך".

בהגדה הושמטו המילים 'על שולחןך', כתוב רק לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך. האם זה שינוי משמעותי?

בתורה תמימה מציין לכמה מקומות בהם הלשון 'זה' מורה על הוראה באצבע.

1. בתענית (לא א) הקדוש ברוך הוא יושב בג"ע בתוך הצדיקים וכל אחד מראה עליו באצבע שנאמר ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה

2. בסוטה (יא ב) אמרו שכל אחד מישראל הכיר להקב"ה כביכול על הים ואמרו זה אלי

3. במנחות (כט א) "תנא דבי רבי ישמעאל שלשה דברים היו קשין לו למשה עד שהראה לו הקדוש ברוך הוא באצבעו ואלו הן מנורה וראש חדש ושרצים מנורה דכתיב וזה מעשה המנורה ראש חודש דכתיב החודש הזה לכם ראש חדשים ושרצים דכתיב וזה לכם הטמא ויש אומרים אף הלכות שחיטה שנאמר וזה אשר תעשה על המזבח".

4. בירושלמי סוטה (פ"א ה"י) דרשו על הפסוק בפרשת ויחי: 'ויאמרו אבל כבוד זה למצרים' מלמד שהראו באצבע על ארונו של יעקב.

¹ המשנה ברורה (סימן תעז ס"ק ה) מביא דברים שכתב השל"ה הקדוש: "ראיתי מבני עליה שהיו מנשקין המצות והמרור וכן הסוכה בכניסתו וביציאתו וכן ארבעה מינים שבלולב והכל לחבוב המצוה ואשרי מי שעובד ה' בשמחה".

יצאתם ממצרים? ומאיך את המצווה לספר ביציאת מצרים בכל לילה הוא לא מונה כלל?

לסיכום: השאלה היא מהו ההבדל בין ליל הסדר לשאר השנה במצוות סיפור וזכירת יציאת מצרים?

ויש לשאלה זו כמה תירוצים.

תירוץ א: בקרן אורה² (ברכות ג ב אות יט) כתב שבניגוד לזכירת שבת בה כתוב "זכור את יום השבת" ולזכירת עמלק בה כתוב "זכור את אשר עשה לך עמלק" שם הלשון הוא לשון ציווי- זכור! ביציאת מצרים הלשון היא "למען תזכור" לא בלשון ציווי. ממילא משמע שזה מוסב על מה שנאמר לפני כן, כלומר על אכילת מצה ומרור, שעל ידי אכילתם זוכרים את יציאת מצרים. והמצווה לזכור בכל יום נלמדת מן המשמעות ובדרך אגב ולכן היא לא נמנית במניין המצוות.

תירוץ ב: האור שמח (הל' קריאת שמע פרק א הל' א), הולך בכיוון של הקרן אורה אך מרחיב את הביאור קצת יותר. בליל הסדר, הוא אומר, יש מצווה דאורייתא ובשאר השנה אין מצווה דאורייתא. ואע"פ שמלשון הגמרא והרמב"ם משמע שהמצווה היא מדאורייתא, אין הדבר כך. שהרי כל הפסוקים שהוזכרו לעיל מדברים על פסח. לדוגמא: בפסוק למען תזכור את יום צאתך, רש"י מסביר איך זוכרים "על ידי אכילת הפסח והמצה, את יום צאתך" וכן בכל הפסוקים, פשטן קשור לפסח. אלא שחז"ל ראו שרצונו של הקב"ה היה שיזכרו בכל יום את יציאת מצרים, ולא הטיל על זה חיוב, והם רצו להשלים רצונו ולכן הטילו חיוב להזכיר יציאת מצרים כל יום. ומצאנו שבאופן כזה קראו לחיוב דרבנן- דאורייתא.

לדוגמא ברש"י במסכת תענית (כח ב): "אבל הלל דחנוכה, כגון באחד בטבת - ודאי דחי, דכיון דנביאים תיקונוהו שיהו אומרים אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה שלא תבא עליהן, כשנגאלין יהו אומרים אותו על גאולתן - כדאורייתא דמי".

בהלכות קריאת שמע (פ"א הל' ג) פסק "אף על פי שאין מצות ציצית נוהגת בלילה קוראין אותה בלילה מפני שיש בה זכרון יציאת מצרים ומצוה להזכיר יציאת מצרים ביום ובלילה שנאמר למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך, וקריאת שלש פרשיות אלו על סדר זה היא הנקראת קריאת שמע".

כלומר, יש לנו עוד פסוק בו אנו מצווים על זכרון יציאת מצרים, בפרשת ראה (דברים טז א): "לא תאכל עליו חמץ שבועת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזו יצאת מארץ מצרים למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך" וחז"ל דרשו מהפסוק הזה שיש חובה לזכור את יציאת מצרים כל יום.

והשאלה היא- במה שונה המצווה של ליל הסדר מהמצווה בכל לילה? אי אפשר לומר שבפסח יש חובה לספר לבן ובשאר השנה יש חובה לזכור לעצמו, כי יש עוד פסוק, גם כן בפרשת בא (שמות יג א): "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם זָכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יָצִאתֶם מִמִּצְרַיִם מִבְּיַת עֶבְדִּים כִּי בַחֲזֶק יָד הוֹצִיא ה' אֶתְכֶם מִצֵּרָה וְלֹא יֵאָכֵל חֲמֵץ".

הרמב"ם (הל' חמץ ומצה פ"ז הל' א) לומד מהפסוק הזה שיש חובה לספר ביציאת מצרים בליל הסדר: "מצות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן שנאמר זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים כמו שנאמר זכור את יום השבת" בהמשך הוא אומר שהזמן נלמד מהפסוק והגדת, ששם מוגדר בעבור זה, בשעה שפסח מצה ומרור מונחים לפניך.

ואם כן, השאלה היא מה השינוי בין מצווה זו למצווה בכל השנה? ועוד שהרמב"ם בספר המצוות (עשה קנז) מונה את המצווה לספר ביציאת מצרים כשארין לו בן מהפסוק האחרון שקראנו: "ומניין שאפילו אין לו בן יש מצווה לספר? שנאמר ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר

² רבי יצחק מינקובסקי, אחיו של המשכנת יעקב שהיה תלמיד הגר"ח מוואלוז'ין ורבה של קרלין- החליף את אחיו ברבנות

תירוץ ו: אפשר להבין גם שבכל השנה יש מצווה לזכור יציאת מצרים בדיבור, אולם בליל הסדר יש מצווה לזכור בדיבור ובמעשה, כלומר באכילת מצה ומרור ובדיבור, כלשון רש"י בחומש שהזכרנו לפני כן. והעניין הוא שבשעת הנס צריך להתחזק באמונה בהקב"ה, כלשון החינוך (מצוה כא): "וענין המצוה, שיזכור הניסים והענינים שאירעו לאבותינו ביציאת מצרים, ואיך לקח האל יתברך נקמתינו מהן. ואפילו בינו לבין עצמו, אם אין שם אחרים, חייב להוציא הדברים בפיו, כדי שיתעורר לבו בדבר, כי בדבור יתעורר הלב. משרשי מצוה זו, מה שכתוב בקרבן הפסח. ואין מן התימה אם באו לנו מצוות רבות על זה, מצוות עשה ומצוות לא תעשה, כי הוא יסוד גדול ועמוד חזק בתורתנו ובאמונתנו. ועל כן אנו אומרים לעולם בברכותינו ובתפלותינו זכר ליציאת מצרים, לפי שהוא לנו אות ומופת גמור בחידוש העולם, וכי יש אלוה קדמון חפץ ויכול, פועל כל הנמצאות אל היש שהם עליו, ובידו לשנותם אל היש שיחפוץ בכל זמן מן הזמנים, כמו שעשה במצרים ששינה טבעי העולם בשבילנו, ועשה לנו אותות מחודשים גדולים ועצומים, הלא זה משתק כל כופר בחידוש העולם, ומקיים האמונה בידיעת השם יתברך, וכי השגחתו ויכלתו בכללים ובפרטים כולם".

ולפי זה מצוות הסיפור היא רק בזמן מצוות אכילת מצה, כי הן הולכות יחד, שתיהן באו לאותה מטרה של הכנסת האמונה בהקב"ה לליבנו. וממילא יצא נפקא מינא להלכה, האם יש חובה לספר ביציאת מצרים אחרי חצות הלילה. בגמרא פסחים (קב ב) נחלקו רבי עקיבא ורבי אלעזר בן עזריה עד מתי זמן אכילת קרבן פסח. לרבי עקיבא כל הלילה - את הקרבן יש לאכול בשעת חפזון וכל הלילה היה חפזון. לרבי אלעזר בן עזריה רק עד חצות, נאמר בתורה ואכלו את הבשר בלילה הזה, ונאמר במכת בכורות ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה - כמו שמכת בכורות הייתה בחצות, כך זמן האכילה הוא עד חצות. ורבא אומר שם שלפי זה לשיטת רבי

תירוץ ג: המנחת חינוך (מצוה כא אות א) מתרץ שבאמת אין הבדל בין המצווה בכל יום למצווה בליל הסדר, אלא אם כן יש לו למי לספר. אם יש לו למי לספר הוא מקיים את ציווי התורה "והגדת לבנך", אם אין לו למי לספר, החובה עליו היא ככל יום וככל שבת ויום טוב ולא יותר מזה.

ויש לזה נפקא מינא להלכה: הר"ן (פסחים כה ב מדפ"ר) כתב שמה שנאמר בגמרא "כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו זה רק למצווה מן המובחר, אבל מדאורייתא יוצאים גם בלי זה, כי די בהזכרה כל שהיא, כמו בכל השנה. והפרי חדש (סי' תעג אות ו) פוסק שיוצאים ידי חובת סיפור יציאת מצרים כבר בקידוש.

תירוץ ד: מובא בספר עמק ברכה בשם הגר"ח הלוי מבריסק³ שהמצוה בליל הסדר היא הסיפור ולא הזכירה. ויש שלשה הבדלים בין הזכירה שבכל יום, לסיפור בליל הסדר. 1. הזכירה היא לעצמו - הסיפור הוא לאחרים. 2. בזכירה מספיק לזכור את היציאה - בסיפור צריך לתאר את כל השתלשלות האירועים. 3. בזכירה אין חובה לדעת את טעם המצוה - בסיפור יש לדעת טעם המצוה.

תירוץ ה: כתב מו"ר הרה"ג אברהם צבי הכהן (שו"ת משיב כהלכה סי' ל אות ט): "בכל ימות השנה המצוה היא 'זכירה' ותו לא, וכיון שהזכיר בפיו יציאת מצרים יצא יד"ח, ואם יוסיף להרבות בזכירה, אין בזה שום תוספת מצוה. וכמו בזכירת שבת, שמקיים על ידי קידוש, שבמה שכופל הקידוש בתפילה ועל הכוס, אינו מוסיף במצות הזכירה דאורייתא, אחר שכבר יצא ידי חובה... אבל מצות סיפור יציאת מצרים אינה זכירה גרידא, אלא 'סיפור' כשמה. ומשום הכי, נהי דיוצא ידי חובה מהתורה אפילו בדיבור בעלמא בענייני יציאת מצרים, ואפילו אם אמר רק 'ה' הוציאנו ממצרים' כמו שנתבאר לעיל בשם האבודרהם והפרי מגדים, מכל מקום כל שמוסיף בסיפור נפלאות ה' מהדר במצותו יותר" (ועי' שם בכל הסימן).

³ הביאו מו"ר הרה"ג אברהם צבי הכהן בשו"ת משיב כהלכה (סי' ל)

שתהיה נפ"מ ביניהם אם יש מצוה לספר כל הלילה.

אכן השו"ע פוסק (סי' תפא סע' ב): "חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרים, ולספר בניסים ובנפלאות שעשה הקדוש ברוך הוא לאבותינו, עד שתחטפנו שינה".

אלעזר בן עזריה גם את המצה יש לאכול רק עד חצות כי אכילת מצה הוקשה לאכילת קרבן פסח.

ונחלקו הראשונים האם הלכה כרבא שאין לאכול מצה אחרי חצות. לשיטת הרמב"ם מותר, לשיטת הרא"ש אסור. לפי זה אומר המנחת חינוך (מצוה כא)

אכילת מצה שמורה בליל הסדר ובכל הפסח

בשאר ימי הפסח, אין חובה לאכול מצה ומותר לאכול מצה שאינה שמורה. אולם "ישראל קדושים הם ונהגו לעשות שימור לשם מצה בכל המצות משעת טחינה ולפחות משעת לישה" (משנה ברורה).

כאמור אין חובה לאכול מצה בשאר ימי הפסח, שהרי נאמר בתורה "שבעת ימים תאכל עליו מצות", ובפסוק אחר נאמר "ששת ימים תאכל מצות" ולמדו מזה חז"ל שכמו שהיום השביעי יצא מן הכלל והוא רשות, כך כל הימים רשות. אף על פי כן, יש מרבתינו שסוברים שיש מצוה לאכול מצה כל שבעת הימים.

הרחבה: נאמר בתורה (שמות יב יז): **וְשִׁמְרֶתֶם אֶת הַמִּצְוֹת כִּי בְעֵצָם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת צְבָאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וְשִׁמְרֶתֶם אֶת הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם.**

ובגמרא פסחים (לח ב) למדנו "ושמרתם את המצות מצה המשתמרת לשם מצה". ושם (מ א) "הדר אמר רבא מצוה ללנות שנאמר ושמרתם את המצות אי לא דבעי לתיתה שימור למאי אי שימור דלישה שימור דלישה לאו שימור הוא דאמר רב הונא בצקות של נכרים אדם ממלא כריסו מהן ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה [רש"י: דבהא לא נפיק ידי חובת מצה, משום דלא הוי לה שימור לשם מצה, ואף על פי שאנו רואין שאין כאן חימוץ, ומיהו, למצה של מצוה - שימור לשמה בעינן] באחרונה אין בראשונה לא מאי טעמא משום דלא עבד בהו שימור ולעביד ליה

נאמר בתורה "ושמרתם את המצות" (שמות יב יז) - פירשו חז"ל, שיש לשמור את החיטים המיועדות למצות- לשם המצווה. כלומר, לא די בהשגחה שהחיטה או הקמח לא יתחמצו, צריך שהשגחה זו תיעשה לשם מצות מצה.

הראשונים חלוקים מאימתי יש לשמור את החיטים או הקמח מחימוץ, שלש שיטות בדבר:

משעת קצירה- כל זמן שהחיטה מחוברת לקרקע אינה מחמיצה גם אם תירטב. אחרי הקצירה היא עלולה להחמיץ ולכן צריך שמירה מאז.

משעת טחינה- עד שעת הטחינה החיטה לא מגיעה בדרך כלל למגע עם מים. בשעת הטחינה החיטה מגיעה לפעמים למגע עם מים (ריחיים של זמנם שהופעלו על ידי מי הנהר)- לכן מאז צריך שימור.

משעת לישה- עד שעת לישה יש רק חשש של מגע במים, משעת לישה הקמח מעורב במים. לכן לפני כן די בדיעה שהחיטה א הקמח לא החמיצו, אבל מכאן ואילך חייבים שימור לשם מצוה.

להלכה פסק השו"ע- לכתחילה טוב לעשות שימור משעת קצירה, אם אי אפשר יש להקפיד לפחות משעת טחינה. בשעת הדחק ניתן להקל במצות שאינן שמורות אלא משעת לישה. המציאות היום היא שאין מצות שאינן שמורות כלל.

גם הרמב"ם (הל' חמץ ומצה פ"ה ה"ט) כתב כרי"ף שצריך שימור משעת קצירה אלא שמדבריו משמע חידוש: "לפיכך אמרו חכמים צריך אדם ליזהר בדגן שאוכל ממנו בפסח שלא יבוא עליו מים אחר שנקצר עד שלא יהיה בו שום חמוץ". מפשט לשונו משמע שכל המצות שאוכלים בפסח צריכות שימור משעת קצירה ולא רק מצת המצווה.

ואכן העיר ההגהות מיימוניות במקום: "ומ"מ אין זה כ"א במצת מצוה לצאת בה ידי חובתו אבל שאר מצות לא צריך דלא גרע מקמחים ובצקות של נכרים".

ובמגיד משנה כתב על לשון הרמב"ם: "ולא נזכר בהלכות ולא בדברי רבינו שום חלוק בין המצה של לילה הראשון למצה שאדם אוכל בשאר ימי הפסח אלא שבסוף ערבי פסחים כתב הרב אלפסי ז"ל היכא דלית ליה כולה סעודתא ממצה דמינטרא אלא כזית בלחוד דמנטר הוא דאית ליה אכיל ברישא. וכן כתב רבינו ספ"ח מי שאין לו מצה משומרת אלא כזית כו'. הורו ז"ל שהשמור אינו מעכב ולכתחלה ראוי לעשותו בכל הדגן אלא שאינו מעכב אלא בלילה הראשון שהוא חובה לאכול מצה המשומרת וזה הכרח לפרש בדבריהם וכן משמע הסוגיא שם בכל שעה, ואף על פי שקשה לי למה לא כתבו הא דבצקות של נכרים אדם ממלא כרסו מהם ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה וכונתם צריכה לי עיון. והמנהג הפשוט ידוע שמשמרין המצה מעת קצירה למצה של מצוה ושאר הימים אוכלין מפת שמשמרין אותו מחמוץ משעת לישה והרבה מפרשים כתבו שמצוה מן המובחר והדור הוא זה [אף] דקיי"ל דסגי בשמור דקודם לישה לקנות חטים ולשמרם לפסח. ודע שמצה של מצוה אם לשה עכו"ם או חרש שוטה וקטן אפילו אחרים עומדים על גביהם לא יצא וכך העלה הרשב"א ז"ל".

הרא"ש (פסחים פ"ב ס' כו) פסק שדי בשימור משעת טחינה וביא את שיטת השאלות שדי בשימור משעת לישה: "אפילו שנדחו דברי רבא

שימור מאפיה ואילך אלא לאו שמע מינה שימור מעיקרא בעינן וממאי דילמא שאני התם דבעידנא דנחית לשימור לא עבד לה שימור אבל היכא דבעידנא דנחית לשימור עביד לה שימור הכי נמי דשימור דלישה הוי שימור ואפילו הכי לא הדר ביה רבא דאמר להו להנהו דמהפכי כיפי כי מהפכיתו הפיכו לשום מצוה אלמא קסבר שימור מעיקרא מתחלתו ועד סופו בעינן".

ומגמרא זו למדו הראשונים שיש חובה לעשות שימור למצת מצווה ולא די בזה שאינה חמוץ. עד כדי כך שהרי"ף (פסחים יב א) כתב את הדברים כדרשה על הפסוק (עי' בתורה תמימה על הפסוק הנ"ל): "מבעי ליה לאיניש לנטורא לקמחא דפסחא מעידן קצירה, דאמר קרא: ושמרתם את המצות".

ונחלקו הראשונים לשלש שיטות מאימתי יש לשמור את החטים או הקמח. משעת קצירה, משעת טחינה או משעת לישה.

לעיל הבאנו את לשון הרי"ף בה כתוב "לנטורא לקמחא... מעידן קצירה". הר"ן (על הרי"ף שם) כתב על דברי הרי"ף "ודאי דלמצוה מן המובחר הכי עדיף שפיר ומיהו אפשר שאע"פ שלא עשה כן אלא שלקח חטים מן השוק ושמרה לשם מצה יצא י"ח ובגמרא אמרין דשימור דלישה לא הוי שימור כלומר מקמי לישה הוא דבעי שימור אבל כל ששמר את החטים קודם לישה יצא ומ"מ משמע שאם לא שמר אלא מלישה ואילך שאינו יוצא ידי חובת מצה בכך אלא דגאון אחד ז"ל אמר שהלוקח קמח מן השוק בשעת הדחק מותר דלא מחזקין איסורא ויצא ידי חובתו בה אבל לכתחלה בעי שימור ומשמע דס"ל ז"ל הכי דכי אמרין בגמרא דשימור דלישה לא הוי שימור היינו לכתחלה". מדבריו למדנו כמה דברים- הרי"ף שמצריך שימור משעת קצירה לא מצריך זאת אלא לכתחילה, ובדיעבד די בשימור משעת לישה. יש שיטה בגאונים שבדיעבד לא מצריכה שימור כלל.

מפורש לעיל בדברי הראשונים. ולשון המשנה ברורה שציטטתי לעיל כתובה בסימן תג (ס"ק כה).

ומה שכתבתי שאין חובה לאכול מצה בשבעת ימי פסח, אך יש בזה מצווה לחלק מהאחרונים, מקורו הוא בגמרא פסחים (קכ א) שם למדנו: "תניא כוותיה דרבא ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלהיך מה שביעי רשות אף ששת ימים רשות מאי טעמא הוי דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא יכול אף לילה הראשון רשות תלמוד לומר על מצת ומררים יאכלהו אין לי אלא בזמן שבית המקדש קיים בזמן שאין בית המקדש קיים מנין תלמוד לומר בערב תאכלו מצת הכתוב קבעו חובה".

ופירש רשב"ם (ד"ה הוי) "דכתיב שבעת ימים תאכל מצות ויצא מן הכלל בהאי קרא דששת ימים כתיב ללמד שהיא רשות ולא ללמד על עצמו לבדו אלא ללמד על הכלל כולו דהיינו ז' ימים דזו אחת מ"ג מדות שהתורה נדרשת בהן".

וכך נפסק להלכה ברמב"ם (הל' חמץ ומצה פ"ו הל' א): "מצות עשה מן התורה לאכול מצה בליל חמשה עשר שנאמר בערב תאכלו מצות, בכל מקום ובכל זמן, ולא תלה אכילה זו בקרבן הפסח אלא זו מצוה בפני עצמה ומצותה כל הלילה, אבל בשאר הרגל אכילת מצה רשות רצה אוכל מצה רצה אוכל אורז או דוחן או קליות או פירות, אבל בליל חמשה עשר בלבד חובה ומשאכל כזית יצא ידי חובתו".

ובשו"ע (סי' תעה ס' ז) "אין חיוב אכילת מצה אלא בלילה הראשון בלבד".

אע"פ כן כתב המשנה ברורה (ס"ק מה) בשם הגר"א שעל כל פנים יש מצוה לאכול מצה כל שבעה אע"פ שאין בזה חיוב (ועי' מעשה רב סי' קפה).

הדבר מוסבר יפה בדברי הפני יהושע (פסחים כח ב): "לכאורה נראה דהך הקישה דר"ש לא

דהוה בעי למימר דשימור דלישה לאו שימור הוא אפילו הכי לא הדר ביה ומחמיר על עצמו היה לשמור מצה של מצוה משעת קצירה. וכן משמע דחומרא בעלמא הוא מדקאמר מר בריה דרבינא מנקטא ליה אימיה בארבי משמע דאיהו לבד היה מחמיר וכל שאר החכמים לא נהגו כן. וכן מדקאמר רב הונא בצקות של נכרי וכו' ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה משום דלא עביד ליה שימור משעת לישה משמע הא אם לקח קמח מן הנכרי ולש אותו אין צריך לאכול כזית מצה באחרונה ונהגו באשכנז וצרפת לשומר *משעת טחינה לפי שאז מקריבין אותן אל המים שטוחנן ברחים של מים. רב אלפס כתב ומיבעי ליה לנטורי קמחא דפסחא משעת קצירה דכתיב ושמרתם את המצות. ובשאלתות [פ' צו סי' ע"ה] כתב לא נפק אינש ידי חובתו אלא במצה דמינטר ליה מחימוץ מן דנפלה מיא עילויה והיכא דאמטינהו לחיטין נכרי חרש שוטה וקטן לא נפיק ידי חובתו. אי נמי לשה לעיסה נכרי חרש שוטה וקטן דלאו בני שימור אינון ואף על פי דאפייה ישראל בר דיעה ועביד בהו שימור בשעת אפייה לא נפיק ידי חובתיה. ורב כהן צדק ז"ל כתב לצאת ידי חובה בלילה הראשונה אינה אלא במצה שאפאה ישראל לשם מצה שנאמר ושמרתם את המצות עד שתהא משומרת לשם מצה. ורב האי גאון ז"ל כתב מצה שאפאה נכרי לפני ישראל על ידי שימור כתקונה מותרת לישראל לאוכלה. ובעלי מעשה וחסידים והתמימים מחמירין על עצמן כגאונים המחמירין ולשין ואופין בעצמן כההיא דאמרין מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה".

בשו"ע (סי' תג סע' ד) פסק: "החיתים שעושים בהם מצת מצוה, טוב לשמרן שלא יפלו עליהם מים משעת קצירה ולפחות משעת טחינה ובשעת הדחק מותר לקח קמח מן השוק".

כלומר, לכתחילה טוב להחמיר כפוסקים שהשימור צריך להיות משעת שמירה, ולכל הפחות להחמיר משעת טחינה- כשאין אפשרות כזו בשעת הדחק, ניתן לסמוך על הפוסקים המתירים לעשות שימור משעת לישה ואילך בלבד. היתר מצה שאינה שמורה בשאר ימי פסח

דרשא דדריש להאי רומיא דקראי למילתא אחריתא לענין חדש וישן כדאיתא בסיפרא פרשת ראה והובא שם בילקוט [סי' תתק"ד] ע"ש ועיין במנחות (דף ס"ו ע"א) בד"ה כתוב אחד אומר כו'. נמצא דלפי"ז מציין למימר שפיר דהך הקישא דר"ש שייך נמי להיתירא דלאחר זמנו דאז אינו בקום אכול מצה כלל לכל הפירושים שכתבתי".

הד לדברים ניתן למצוא בלשון הרמב"ם במורה נבוכים (ח"ג פרק מג) שמבאר את משך זמנם של מצוות מסוימות, ולגבי פסח כתב "אבל אכילת מצה אילו היה יום אחד לא היינו מרגישים בו ולא היה מתבאר ענינו, כי הרבה פעמים יאכל האדם מין אחד מן המאכלים שני ימים או שלשה, ואמנם יתבאר ענינו ויתפרסם בהתמיד אכילתו היקף שלם" (היקף שלם הינו שבעה ימים כמבואר בדבריו שם לעיל). משמע שיש מצוה באכילת מצה כל שבעה.

ועי' עוד בחזקוני (שמות יב יז). ועי' בחידושי החת"ס (פסחים ה ב) ובתשובותיו (יו"ד סי' קצא)

איצטריך אלא למעוטי לפני זמנו משא"כ להיתירא דלאחר זמנו לא איצטריך דמהיכא תיתי דאסור. לפי זה אתי שפיר הא דקאמר בשעה שישנו בקום אכול מצה דמהאי שעתא עיקר זמן חיובא בליל ט"ו ומהאי שעתא מתחיל איסור חמץ ולא קודם לכן. אלא דאכתי איכא למידק אם כן מאי קאמר ובשעה שאינו בקום אכול מצה אינו בבל תאכל חמץ דהא ודאי ליתא דהא בכל שבעת ימים אינו בקום אכול מצה לבר מלילה ראשונה דהוי חובה ובאינך רשות, וע"כ צריך לומר דאע"ג דאינו מצוה אלא רשות אפ"ה שייך לישנא דישנו בקום אכול מצה בכל שבעת ימים כיון דכתיב להדיא שבעת ימים תאכל עליו מצות.

ועוד אפשר לומר דלר"ש בכל שבעת ימים אכילת מצה מצוה כפשטא דקרא דהא לקמן סוף פרק ערבי פסחים [ק"כ ע"א] משמע דהא דאין מצות אכילת מצה אלא בלילה ראשונה לא ידעין אלא מרומיא דקראי כתוב אחד אומר שבעת ימים תאכל עליו מצות וכתוב אחד אומר ששת ימים תאכל עליו מצות וע"כ דרשין מה שביעי רשות אף ששה רשות ואם כן לר"ש אפשר דלית ליה הך

הגיליון מוקדש לעילוי נשמת

ר' אליהו אוסעדון בר ימנה - נלב"ע יב אדר
ר' חיים אוסעדון בר חנינא - נלב"ע טז אדר
מרת ימנה בוזגלו בת חנינא - נלב"ע יח אדר
ר' משה בוסקילה בר סעדא - נלב"ע כד אדר

תנצב"ה

כתיבה: הרב ינון קליין
ביקורת: הרב גיורא ברנר

להערות / הקדשות (לרפואה או ע"נ) / הרשמה לרשימת התפוצה
צור קשר: בית מדרש הלכתא bm.hlct@gmail.com יעקב יונגרייס - 054-9023288

הלכתא

תורה. הלכה. חיים.

כולל הלכה תורת חיים נבעת אסף
ע"ש ר' חיים שורק ד"ל
כולל הלכה רחובות
מכון לפרסומים הלכתיים